

דף סד

'אי רבנן, מאי איריא עוקרין אפילו קיומי נמי שפיר דמי' – נראה לומר שרק בשל גוי מותר לדעת רבנן, אבל בשל ישראל ודאי איסור יש בדבר על כל פנים מדרבנן (ריטב"א).

א. החתם-סופר בחידושויו כתב שגם לרבנן יש איסור מדרבנן לקיים כלאים, וזה באור מה שאמרו שמשום מיעוט תיפלה התירו מתנת חנם – ואם היה מותר לגמרי, איזו מצוה יש באיבודם.

וכבר העיר על דבריו בשו"ת פרי יצחק (ח"א טז), הלא בסוגיא מבואר שלחכמים מותר לכתחילה [על כל פנים בשל נכרי, כדברי הריטב"א], שהרי שאלו 'אי רבנן, מאי איריא עוקרין, אפילו קיומי נמי שפיר דמי'.

ב. עוד כתב הריטב"א שהברייתא מדברת אף בכלאי הכרם האסורים בהנאה, ודלא כהתוס'. וצריך לומר שהגם שנוהג אצל גוי, אין איסור להשתכר מקיומם כגון לעשות שם גדר לנכרי, כיון שלנכרי עצמו אין איסור, ואין חייבים לאבדם, והוא רק מקיימם אצלו ואינו נהנה מן הכלאים עצמם אלא מעבודת השמירה. וצ"ע.

'מדרבי יהודה נשמע לרבי עקיבא, לאו אמר ר' יהודה אסור ליתן להם מתנת חנם אבל למעוטי תיפלה שפיר דמי, לר' עקיבא נמי דאמר רע"ק המקיים בכלאים לוקה, למעוטי תיפלה שפיר דמי. ותו לא מדי' – ואם תאמר מה ראייה, הלא כשעושה למעט תיפלה אין זו מתנת חנם, כי עושה לתועלת, ומנין שהותר לעבור על איסור לצורך מיעוט תיפלה.

ויש לומר כיון דלרבנן אין איסור בקיום כלאים, אין כאן צורך מצוה ותועלת ממשית, ואעפ"כ הותר כדי לאבד כלאים, אם כן יש לשמוע שאף לרע"ק אין איסור לרצות בקיומו כדי למעט תיפלה. [אמנם אין לשמוע מכאן שהותר לעשות מעשה של קיום לצורך מיעוט תיפלה, אלא רק מחשבת הלב דרוצה בקיומו הותר, כי נראה שאף לענין מתנת חנם אין איסור ממש בכי האי גוונא, שמ"מ הריהו ממעט תיפלה והוי צורך קצת]. וע"ע במובא בגטין לח אודות איסור שחרור עבד לצורך מצוה או קבלת תועלת גשמית.

שו"ר שכבר עמדו על הקושיא הנ"ל האחרונים ז"ל; הגרעק"א בתשובה קצד, החת"ס בחידושויו (ח"ו), ובשו"ת פרי יצחק ח"א טז.

'למעוטי תיפלה שפיר דמי' – מהאחרונים יש שהקשו, כיצד הותר ליטול שכר על קבורת המת והלא המת נאסר בהנאה, ומה ההבדל בין זה לשאר איסורי הנאה שאסור להישכר למלאכה עבורם? (ע' שו"ת חתם סופר קכח).

ותרץ הגאון בעל חוות דעת שקבורת המת הרי היא נידונית כ'למעט את התיפלה' שיותר. וצריך עיון, הלא נהגו גם ליטול שכר על שמירה על המת ולא רק על הקבורה, ובוה אין מיעוט תיפלה.

ונראה פשוט שאין שייך לאסור אלא באיסורי הנאה, שאם נאבדו או כלו מאליהם – שפיר דמי, אבל במת הלא יש מצות קבורה שמוטלת על האדם, הוא או אחר, לקבורו, והלא גם אם אינו נוטל שכר הוא רוצה בקיומו שלא יאבד כדי שיוכל לקיים בו מצות קבורה, ממילא אין שום איסור במה שנוטל שכר עבור הקבורה שהרי מחוייבים לשמרו כדי לקיים מצות קבורה (אבי עזרי סוף הל' אבל).

והחתם-סופר (שם) תרץ שאין איסור אלא במקום שאיסור ההנאה הוא הגורם לאיסור 'רוצה בקיומו', אבל מת אין איסור הנאתו גורם איסור קיומו אלא או משום בזיונו או משום כפרה, ובלא זה לא היתה מצוה לקבורו, ועל כן אע"פ שאסור בהנאה – שכרו מותר.

ויש לעיין בתירוץ, הלא בודאי אין איסור הנאה של מת שונה משאר איסורי הנאה שטעונים שריפה או קבורה מחשש תקלה, ואם כן מדוע אין שייך איסור 'רוצה בקיומו' מצד זה (אבי עזרי שם).

א. עוד יש להעיר על תירוץ החת"ס: גם אם ננקוט שמצד איסור"נ שבמת לא היה חייב לקברו, ולכן אין בזה איסור 'רוצה בקיומו', שהרי קיומו מותר מצד איסור"ג, הלא עצם הדבר שהוא משתכר בגללו הריהו נהנה ממנו עכ"פ [ואמנם איסור דאורייתא אולי ליכא, שאינו נהנה ממנו ממש אלא בעקיפין, אך צ"ע אם שונה הדבר ממכירת איסור"נ שמבואר בכמה ראשונים שאסור מה"ת].

ועל כרחנו צריך לומר שדעת החת"ס היא שאיסור הנאה מן המת ענינו להשתמש במת לצורך ותועלת החי, אך כל שהוא לכבוד ותועלת המת – אינו בכלל האיסור, ואינו דומה לשאר איסור"נ. וא"כ זו כוונת החת"ס שכיון שאין חייב קבורה אלא משום כפרה או משום ביוון, מזה מוכח שמצד איסור הנאה לא היה צריך לקברו, כי מהות האיסור אינה אלא השתמשות במת לצורך אחר, ואין איסור בעצם קיומו. ומובן לפי"ז שגם אין איסור להרויח מן הטיפול בו, שהרי עצם השמירה והקבורה נעשים בשביל המת, ולכן גם מותר להרויח ולהנות ממעשה זה.

ב. ממש"כ החוות-דעת שקבורה נידונית כמעוטי תיפלה – מבוארת דעתו שכל דבר שמקיימו לצורך קבורתו או איבודו, הגם שלא נעבדה בו עבירה – נחשב 'מיעוט תיפלה'. וכן מבואר בגמרא, שכלאים ביד נכרי נחשב 'מיעוט תיפלה' הגם שלא היתה כאן עבירה, וגם אין מצוה באיבוד הכלאים הללו. [אם כי יש מקום לדחות שמ"מ כלאים נחשבים דבר שנעשה בו עבירה, הגם שהגוי אינו מצווה בזה, אך מהחזו"ד מוכח שגם כשאין לתא דאיסורא הרי זה מיעוט תיפלה]. ונראה לפי"ז שגם בהצטרפות שני הדברים, שאין בדבר מצות איבוד או קבורה, וגם לא נעשה בו איסור – יש באיבודו משום 'מיעוט תיפלה'. וזה דלא כמו שכתב בפרי יצחק (טז) שחמץ בפסח ביד נכרי אינו נחשב מיעוט תיפלה ואסור ליהודי להישכר לנכרי לאבד חמץ בפסח.

ג. עוד בענין נטילת שכר על קבורת מתים – ע"ע שו"ת דובב מישרים ח"ג כ.

'ישראל שהיה נושה בעובד כוכבים מנה ומכר עבודת כוכבים והביא לו... מותר, אבל אם אמר לו המתן לי עד שאמכור... אסור' – פרש הרא"ש (ונראה שזו גם כוונת התוס') שאין הדבר תלוי באמירה דוקא, אלא עיקר החילוק הוא אם נצרך להמתין למכירת האיסור כדי להיפרע את חובו, כי אין לו ממה לפרוע אלא מזה – אזי הוא חפץ בקיומו שהרי בלעדיו לא ייפרע, ואסור בין אם אמר בין לא אמר. אבל אם יש לו להיפרע מנכסים אחרים או שיש לו ערבויות – מותר.

[ונראה שנקטו בבירור 'אמירה', מפני שאם לא אמר וגם לא ידע אם יש לו נכסים אחרים להיפרע מהם אם לא, ומכר ע"ז ונתן לו דמים, אף אם הוברר בסוף שלא היה לו להיפרע ממקום אחר – מותר, כי אין אסור אלא בשידע ורצה בקיומו. ולכך נקטו 'אמר' שאו יודע בדבר].

ולדעת הראב"ד (וכן הסכימו הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א) מדובר כאן שיש לו נכסים אחרים להפרע מהם מיד, ומדעתו המתין לו עד שמכרן – רק אז אסור, אבל אם לא היה בידו לנגשו, ועל כרחו הוא מרחיב לו את הזמן, אע"פ שאמר לו איני יכול לפרעך עד שאמכור את ייני ואפרע לך – מותר, שהרי אנוס הוא ואין זה בכלל 'רוצה בקיומו'.

א. לכאורה נראה שלדעת הראב"ד אין איסור 'רוצה בקיומו' כאשר רוצה בקיום הדבר להינצל מהפסד ונזק, הלכך מותר להיפרע מדמי מכירת האיסור הגם שרוצה בקיומו. ולדעה ראשונה אף זה אסור. וכבר נחלקו בדבר האחרונים (ע' בשו"ת חתם סופר או"ח קטז קיט; מקור חיים סוס" תג). וצ"ע.

ב. מפשטות לשון הרמב"ם (וכ"ה בשו"ע קלב, 1) משמע שהכל תלוי באמירה. וצ"ע.

'שאני ירושת הגר דאקילו בה רבנן...' – ומפני שאיסור 'רוצה בקיומו' אינו אלא מדרבנן, לכך הקלו בו בירושת הגר (ע' אגרות משה יו"ד ח"א נא. וע"ע חזו"א שביעית ד, יז; חדושים ובאורים לעיל לב.).

(ע"ב) 'אלא איזהו גר תושב, זה גר אוכל נבילות שקבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה

חוץ מאיסור נבילות' – שבפירוש אמרה תורה ליתן הנבלה לגר לאכלה. ויש מפרשים לאו דוקא איסור נבילות, אלא בכלל זה שאר איסורי לאוין, שאינו נזהר שלא לעבור עליהם בשעת יצרו, כאוכל נבלות לתאבון, אבל נזהר הוא באיסורי כריתות (ע' במאירי).

'ליתן רשות ולבטל רשות' – דבר אחד הם, ושנוי במסכת עירובין בכמה מקומות, פעמים בלשון ביטול פעמים בלשון נתינה (תורי"ד).

'רב יהודה שדר ליה קורבנא לאבידרנא ביום אידם' – משמע שכל שאין חשש עבודה זרה, מותר לישראל לשמח לנכרי ביום אידו. ומכאן כתב מהר"ם בן חביב (בשו"ת קול גדול ס) להתיר לישראל לנגן ולשורר בבית הישמעאלים ביום אידם. [והוכיח שאין לחלק בין אם הישראל נמצא עם הגוי ושמח עמו אם לאו], אלא שמצד אחר כתב לאסור, וזו לשונו:

'מיהו ודאי היינו לפי שורת הדין, אבל הני משוררים ומנגנים בכל מקום ובכל שעה יש לאסור להם משום דמנבלים פיהם בכל מיני נבלות וליצנות, וכל המרבה בדברים הרעים אלו הוא משובת בעיניהם, ועתידין הם ליתן את הדין, דאין להתיר להם משום הא דאמר בהפועלים (ב"מ צא.) מותר להכניס וכו' ולפריצותא לא חיישינן מאי טעמא בעבידתיה טריד ולא מהרהר – דמ"מ כל פה דובר נבלה אינון, ומתת לצים שאינם מקבלים פני שכינה. וידוע מה שאמרו בגמרא בפ"ק דחגיגה 'ומגיד לאדם מה שיחוו...'. ולכן כל בעל נפש ירחק מאימון זה, והשי"ת יקרבונו לעבודה'.

דף טה

'אמר ליה, אית לכו כי האי גוונא לעלמא דאתי' – הגוי הלזה וכל כיוצא בו, שקועים המה בתאוות עולם-הזה והן הם כל חיותם, וללא מילוי תאוותם – למה להם חיים, כי אין להם שום הרגשת והשגת חיות אחרת אלא חיות הגופני בעולם הזה ואינם משיגים עונג אחר מלבד עינוגים גופניים. ועל כן אמר לו לרבא: 'אית לכו כי האי גוונא לעלמא דאתי?' – שהעולם הבא הוא נחלת הצדיקים הפרושים ומרוחקים מתאוות, ומה בצע להם להשיג על ידי פרישותם עולם הבא, מה עונג יוכלו להשיג שם אם אין להם עינוגי התאוות האלו – כי הוא לא השיג כלל עונג אחר. 'אמר ליה: דידן עדיפא טפי מהאי. אמר ליה: טפי מהאי מי הוה? אמר ליה: אתון איכא עליכו אימתא דמלכותא' – והלא אימת המלכות מבטלת שלוותכם והנאתכם מן העולם הזה, ולעולם אין הנאתכם שלמה כי אין מילוי לתאוותכם כרצונכם. ואילו 'אנן לא תיהוי עלן אימתא דמלכותא' – כי מורא שמים שיש על זרע ישראל וקיימת גם לעולם הבא כמו שאמרו בספרא בחוקותי, לא זו בלבד שאינה מטרידתם אלא היא המוספת להם שלוה, והיא היא תכלית שלוותם. כי שלות בני ישראל בשורש נפשותם, היא מזה שהש"י להם לאלקים, ואין לנו מלך אלא אתה; שמחתם מתוך יראתם היא באה (ע' תנ"כ"א רבה, ג), וזהו מילוי תאוותם וחשקם – יחוד אהבה ויראה, וכמו שאנו מבקשים תמיד 'יחד לבבינו לאהבה וליראה את שמך', ולא עשה כן לכל גוי.

'עד דיתבי אתא ההוא פריסתקא דמלכא... אמר ליה: עינא דבעי למיחזי לכו בישותא – תיפקע. אמר ליה רבא: אמן. פקע עיניה דבר שישך' – יש להבין, אם ידע בנפשו שעינו רעה על ישראל, כיצד זה קילל את עצמו?